

Ekonomie

Základní pojmy ekonomické teorie

Co je ekonomie

Užitečnost, vzácnost, produkční možnosti, náklady příležitosti

Dělb práce, absolutní a komparativní výhody

Ekonomické problémy a systémy, tržní systém

Výrobní faktory

Přehled novodobých dějin ekonomických učení

Merkantilisté

Fyziokraté (Physiocrats)

Klasická ekonomie (classical economics)

Socialistická ekonomie

Neoklasická ekonomie (neo-classical economics)

Keynesiánská revoluce

Moderní ekonomie hlavního proudu

Kritika hlavního proudu

Základní pojmy ekonomické teorie

Co je ekonomie

Vzácnost a volba (*scarcity and choice*)

Vzácnost je ústředním pojmem ekonomie, neboť lidská přání jsou v podstatě neomezená, avšak zdroje k jejich uspokojení jsou omezené. Je to stav, kdy zdroje, určené k výrobě statků, nestačí k uspokojení všech potřeb.

Bohaté společnosti mohou některé potřeby plně nasýtit (saturovat), potom se často k vytváření potřeb užívá reklamy, sociálních tlaků apod.

Vzácnost zdrojů vyvolává nutnost **volby** účelu použití **vzácného zdroje**. Celý **technický pokrok** je úsilím člověka po **snížení vzácnosti** určitého zdroje.

Ekonomie (*economics*)

Studium organizačních forem, jejichž prostřednictvím lidstvo řeší **fundamentální problém vzácnosti**. Potřeby každé společnosti přesahují možnosti zdrojů (výrobních faktorů), musí proto existovat mechanismus, který tyto zdroje rozděljuje mezi vzájemně si konkurující užití.

Jinak řečeno je to **věda o tom, jak společnost využívá omezené (vzácné) zdroje k výrobě užitečných statků a jak tyto statky rozděljuje mezi různé skupiny svých členů**.

Ekonomie je věda o nejjobecnějších souvislostech v ekonomickém životě společnosti, viděných v jejich celku.

Ekonomie se narodila o specializovaných ekonomických disciplín (např. účetnictví, ekonomická statistika, měnová teorie) nezabývá detaily ekonomického života v dané zemi a dané oblasti, překonává úzký pohled těchto disciplín a poskytuje celkový obraz ekonomického života ve všech souvislostech.

Ekonomický člověk (*economic man*)

Je smyšlená bytost v ekonomii, která se chová tak, aby maximalizovala užitek při určitém počtu omezení, z nichž nejdůležitější je důchod. Ekonomický člověk se chová „racionálně“, jestliže sleduje uvedený cíl, přičemž se může setkávat s překážkami (např. s nedokonalou informací), které dosažení cíle znesnadňují či dokonce znemožňují.

Normativní a pozitivní ekonomie

- **Normativní ekonomie** dává doporučení a prohlašuje „co by mělo být“ na rozdíl od tvrzení „co skutečně je“ (např. *monopoly by měly být regulovány, zisky by měly být zdaněny*).
- **Pozitivní ekonomie** naproti tomu popisuje ekonomiku takovou jaká je, výročkám majícím charakter **hodnotových soudů se vyhýbá**.

Mikro a makroekonomie

- **Mikroekonomie** je část ekonomie, která popisuje chování subjektů na trzích.
- **Makroekonomie** je část ekonomie, která se zabývá chování ekonomiky jako celku (*ekonomický vzestup země, krizové procesy, inflace, nezaměstnanost apod.*).
- Podmíněně lze vydělit ještě **mezinárodní ekonomii**, která se zabývá mezinárodními ekonomickými souvislostmi.

Užitečnost, vzácnost, produkční možnosti, náklady příležitosti

Ekonomický statek (*economic good*)

Ekonomický (vzácný) statek je každá věc, kterou člověk uspokojuje své potřeby a vyznačuje se vzácností, tj. taková věc, které by každý, kdyby mohl, chtěl mít více.

Lidé vše, co používají, považují za užitečné. **Užitečnost je vhodnost předmětu k nějaké chtěné činnosti člověka**. Za užitečné považují lidé **přírodní předměty a látky** (*vzduch k dýchání, sníh k lyžování apod.*) a **výrobky**, které vyrobili lidé. Užitečné předměty se nazývají **statky**.

Statky slouží buď ke konečné spotřebě (**spotřební statky**) nebo ke spotřebě ve výrobě (**kapitálové statky** neboli **zdroje** neboli **vstupy**).

Soukromý statek je takový, jehož spotřeba jednou osobou vylučuje spotřebu u jiné osoby (*jestliže sním rohlík, nemůže ho sníst někdo jiný*). **Veřejný statek** (nebo veřejná služba) je-li nabízen jedné osobě, stává se dostupný i ostatním bez vynaložení dodatečných nákladů (*např. veřejné osvětlení, ochrana životního prostředí*).

Volný statek je dostupný v množství, které převyšuje spotřebu (*např. kdo na břehu moře potřebuje mořskou vodu ke koupání, má ji k dispozici více než potřebuje*).

Služby (*services*)

Úkony, po kterých existuje poptávka a jejichž cenu určuje trh. Jsou to nehmotné statky, které jsou spotřebovány v momentu vytvoření.

Užitek (*utility*)

Je stav, kdy jedinec dává přednost existenci statku před jeho neexistencí, neboli, že statek či událost přináší člověku pocit uspokojení nebo i štěstí.

Preference (*preference*)

Konstatování, že některý statek je lepší než jiný, že užitek z něj je vyšší než užitek z jiného statku.

Hranice produkčních možností (*production frontier*)

Z daných zdrojů, které jsou k dispozici, lze vyrobit různé kombinace výrobků nebo služeb. Všechny možné kombinace, při nichž jsou zdroje plně využity, tvoří **hranici produkčních možností**.

Hranice produkčních možností není neměnná. Zlepšení ve výrobě, získání dodatečných zdrojů umožňují posouvat časem tuto hranici. Posouvání hranic produkčních možností směrem dále od počátku souřadnic se nazývá **ekonomický růst**.

Dělbba práce, absolutní a komparativní výhody

Dělbba práce a specializace (*division of labour and specialization*)

Lidé se v ekonomice specializují na různé činnosti. Specializovaní výrobci si musí navzájem vyměňovat výrobky - specializovaní pracovníci v podniku musí být koordinováni, aby jejich práce dosáhla souhrnného výsledku. **Dělbba práce** označujeme specializaci, koordinaci i výměnu výrobků. Dělbba práce probíhá uvnitř rodiny, uvnitř podniku, v rámci země i mezi zeměmi.

Absolutní výhoda (*absolute advantage*)

Absolutní výhodu má ten výrobce, jehož produktivita práce je vyšší než ostatních výrobců. Má-li každý účastník dělbby práce svou absolutní výhodu v určitém výrobku, pak specializací dosáhne dělbba práce nejvyšší efektivity.

Komparativní výhoda (*comparative advantage*)

Do dělbby práce se může zapojit i výrobce, který je méně produktivní a svým zapojením přispěje ke zvýšení celkové efektivity výroby. Ten výrobce, který má **náklady příležitosti menší než ostatní**, má oproti ostatním **komparativní výhodu** pro daný výrobek.

Komparativní výhoda se uplatňuje i pro země, které se zapojují do **světové dělbby práce** (*Ostatně teorie komparativní výhody vznikla začátkem 19. stol. právě při analýze zahraničního obchodu.*) Mezinárodní specializace podle komparativních výhod zvyšuje světovou produkci, zvyšuje hranici produkčních možností světové ekonomiky.

Náklady příležitosti (*opportunity cost*)

Náklady příležitosti jsou jedním ze stěžejních pojmů ekonomie. **Náklady příležitosti dané akce se rozumí hodnota obětované alternativní akce.** Protože zdroje, které jsou k dispozici pro uspokojení potřeb, jsou vzácné, nemůžeme všem potřebám vyhovět a musíme se rozhodnout pro určitou akci. *Takže například máme-li vhodný prostor, který lze využít k podnikání a my se pro něj rozhodneme, nemůžeme je současně někomu pronajmout a naopak, pokud jsme je již pronajali, nemůžeme sami v nich současně provozovat nějakou činnost.*

V účetnictví se za náklady považují peněžní výdaje za nutné zdroje potřebné k výrobě určitého produktu. Ekonom nákladem vždy rozumí náklady příležitosti.

Ekonomické problémy a systémy, tržní systém

Každá společnost řeší tři základní ekonomické problémy:

1. Které výrobky vyrábět a v jakých množstvích = **CO**.
2. Jak vyrábět, tj. z jakých zdrojů, jak je kombinovat a jaké technologie používat = **JAK**.
3. Jak rozdělit vyrobené statky mezi lidi ke spotřebě = **PRO KOHO**.

Tyto tři ekonomické problémy řeší různě čtyři ekonomické systémy, tj. způsoby organizace ekonomiky:

1. **Zvykový systém** - o řešení všech tří problémů rozhoduje tradice. Tento systém (s výjimkou amazonských Indiánů) patří dávné minulosti.
2. **Příkazový systém** - o řešení problémů rozhoduje stát a jeho orgány příkazy např. v centrálně plánované ekonomice.
3. **Tržní systém** - o řešení uvedených tří problémů se rozhoduje pomocí cen, trhu, zisku, ztrát, vznikem a zánikem firem. V tržním systému převládá **soukromé vlastnictví**.
4. **Smíšený systém** - jde o tržní systém doplněný rozhodováním vlády. V současnosti je to systém převládající ve vyspělých zemích.

Charakteristika tržního systému

Tržní systém - tržní ekonomiku lze charakterizovat jako rozvinutý mechanismus pro vědomou koordinaci lidí a jejich činností prostřednictvím **cen a trhu**. Trh je systém, který určuje pravidla, podle nichž prodávající a kupující stanovují své ceny a nabízená a kupovaná množství. **Tři základní ekonomické problémy řeší takto:**

1. **CO vyrábět** - o tom rozhodují kupující prostřednictvím svých peněz, které vydávají na nákup určitého zboží. Peníze tak signalizují výrobcům co a kolik vyrábět a zároveň ceny prosazují i změny ve struktuře výroby. Na trhu se setkávají zájmy kupujících a technologické možnosti výrobců. Ti vyrábějí takové výrobky, u kterých vznikne cena, za kterou jsou kupující ochotni výrobek koupit a za kterou jsou výrobci schopni vyrábět.
2. **JAK vyrábět** - použité zdroje jsou voleny tak, aby výroba byla co nejlevnější. Výrobci se rozhodují podle cen výrobních faktorů.
3. **PRO KOHO vyrábět** - rozdělování důchodů vychází z tržeb za pro dané výrobky, z nichž se uhradí náklady za jednotlivé výrobní faktory. Výrobce platí za použití výrobních faktorů - mzdu za práci, rentu za půdu, úrok nebo dividendu za poskytnutý kapitál. Tím vzniknou důchody majitelů jednotlivých výrobních faktorů.

Tržní mechanismus dobře působí v podmínkách dokonalé konkurence, tj. v takovém trhu, kde žádný výrobce ani spotřebitel není tak velký, aby mohl ovlivnit tržní cenu. Naproti tomu při nedokonalé konkurenci narušují trh monopolní postavení velkých společností nebo silné odbory a v tomto případě zasahují do tržní ekonomiky vlády.

Úkoly trhu

- ♦ **trhy přinášejí informace** (prostřednictvím cen),
- ♦ **trhy stimulují (podněcují) ekonomickou činnost,**
- ♦ **trhy rozdělují důchody** jednotlivým subjektům.

Výrobní faktory

Výrobní faktor (*factor of production*)

Je to společenský zdroj, používaný v procesu výroby. Výrobní faktory se označují též jako **vstupy**. Do výrobních faktorů se zahrnují půda, práce, kapitál, podnikatelství a v poslední době i **informace**.

Půda (*land*)

Tento termín označuje nejen tu část zeměkoule, která není pokryta vodou, ale v širším významu i veškeré přírodní zdroje (lesy, nerostné suroviny, mořské produkty ap.)

Půda (spolu s prací) je **primárním výrobním faktorem**, tzn. že je určena převážně mimoekonomickými procesy jako přírodními a biologickými. Půda je součástí přírody a produkt přírody a jako výrobní faktor je faktorem vzácným, omezeným - je omezena kvantitativně a je nereprodukovatelná. Její zvláštností je právě různá úrodnost (bonita), výhodná či nevýhodná poloha apod. Kvalita půdy ovlivňuje podmínky pro činnost jednotlivých ekonomických subjektů. Její nabídka na trhu půdy je fixní, nemůže přesáhnout úroveň, o níž se postarala příroda. Změna poptávky po půdě tedy nepovede ke změně nabídky půdy, ale pouze ke změně ceny a pozemkové renty. Strana nabídky na trhu půdy má tedy *monopol* a jeho ekonomickou realizací je **pozemková renta**. Pozemková renta absolutní plyne ze vztahu nabídky a poptávky o jakémkoliv pozemku, renta diferenční plyne z rozdílné úrodnosti, polohy a vybavenosti pozemku. **Cena půdy** je kapitalizovaná pozemková renta, tzn. že vlastník půdy prodá půdu za takovou částku, aby si současně zajistil další důchod v podobě úroku z uložených peněžních prostředků.

Práce (*labour*)

Výrobní faktor práce je každá lidská činnost, kterou se tvoří hmotné a nehmotné statky či služby. Zdrojem práce jsou domácnosti. **Cenou práce je mzda**, která závisí na nabídce a poptávce po práci, na kvalitě práce a na přínosu faktoru práce pro firmu. Pro pracovníka je mzda

důchodem za poskytnutí výrobního faktoru práce. Domácnost je v rovnováze, jestliže újma z práce se rovná efektu, který práce přináší, tj. reálné mzdě. **Reálná mzda** je vyjádřena ve zboží a službách na rozdíl od **mzdy nominální**, která je vyjádřena pouze v penězích. Reálnou mzdu tedy ovlivňují ceny zboží a služeb a její výše je podmíněna kupní silou peněz. Nabídka práce dále závisí na počtu práce schopného obyvatelstva a způsobu, jakým obyvatelstvo využívá svůj čas. Poptávka po práci je závislá na úrovni mzdové sazby, tj. kolik je poptávající schopen zaplatit. Pokud dochází ke snižování mzdové sazby, pak poptávka po práci roste. Poptávku po práci dále ovlivňuje kvalita práce, kvalita a kvantita ostatních výrobních faktorů a úroveň a využití technických, technologických a organizačních znalostí (management). Kvalita práce je ovlivněna kvalifikací.

V tržní ekonomice je obvyklý stav, kdy část pracujících nemá odpovídající zaměstnání a tudíž je **nezaměstnaná**. Za nezaměstnané jsou považováni ti občané, kteří aktivně hledají vhodné zaměstnání a jsou zaregistrovaní na úřadech práce. Rozsah nezaměstnanosti měříme pomocí **ukazatele míry nezaměstnanosti**.

Kapitál (*capital*)

Výrobní faktor kapitál jsou akumulované úspory, tj. úspory přeměněné v **investice**. Jde tedy o hodnoty, které přinášejí další hodnoty. Kapitál je předmětem obchodu na **kapitálovém trhu**. **Cenou kapitálu je úrok** (stejně jako mzda je cenou práce a pozemková renta cenou za pronájem půdy). Úrok je zároveň výnosem z kapitálu. Věcnými nositeli kapitálu jsou kapitálové statky, tj. stroje, zařízení, budovy atd. Na trhu kapitálu je nabídka kapitálu ovlivněna ochotou jednotlivců odložit současnou spotřebu ve prospěch spoření. Poptávka po kapitálu je dána mírou výnosnosti investic ve srovnání s vyšší úrokové míry.

Formy kapitálu:

1. **Reálný** - představuje zásobu statků, které slouží ve výrobě. Dělí se na:
  - a) **Produktivní** - slouží bezprostředně v procesu výroby a podle rychlosti svého obratu se dělí na *fixní* (stroje, budovy apod.) a *oběžný* (materiál),
  - b) **Oběhový** - zásoby vyrobených statků.
2. **Peněžní** - peněžní prostředky, kterých se používá k nákupu reálného kapitálu a zčásti i ostatních výrobních faktorů. dluhopisy (šeky, směnky, obligace) a majetkové papíry (akcie).

Z hlediska oblasti působení rozlišujeme:

1. **Kapitál průmyslový** - jeho funkcí je produkce statků a služeb, jeho ekonomickou realizací je **průmyslový zisk**.
2. **Kapitál obchodní** - jeho funkcí je oběh statků a služeb, jeho realizací je **obchodní zisk**.
3. **Kapitál zápůjční (úvěry)** - jeho funkcí je obsluha výroby a oběhu, jeho ekonomickou realizací je **úrok**.

Podnikatelství (*entrepreneurship*)

Podnikatel odpovídá za ekonomická rozhodnutí co vyrábět, kolik vyrábět a jaké metody výroby použít. Podnikatel se rozhoduje dříve, než výrobek dodá na trh, takže v době svého rozhodnutí nezná poptávku po výrobcích. Nese proto určité riziko. Odměnou podnikatele je **zisk**.

Přehled novodobých dějin ekonomických učení

Merkantilisté

Merkantilismus (*mercantilism*) je první ekonomický systém v evropském novověku, který vznikl v Anglii v období původní akumulace kapitálu v 15. až 17. století. Jeho nositeli byli kupci a státníci, kteří hlásali potřebu silné vlády a rozsáhlé regulace hospodářské činnosti. Obvykle se člení do dvou etap.

První, která spadá do období od 15. do počátku 16. století, je označována jako **ranný merkantilismus**. Merkantilisté vidí **bohatství v penězích** (v drahých kovech nebo plnohodnotných penězích), nabádají ke snaze dovézt do země co nejvíce zlata a stříbra.

V druhé etapě - v etapě **rozvinutého merkantilismu** v 16. a 17. stol. - merkantilisté zdůrazňují význam **aktivní obchodní bilance**, které lze dosáhnout podporou vývozního průmyslu a zdaňováním dovážených výrobků. Země podle nich měla více zboží vyvézt než dovézt. Politiku merkantilistů měly prosazovat navigační zákony (upravující přepravu zboží po moři), které nutily kolonie, aby obchodovaly pouze s mateřskou zemí.

Merkantilisté kladou důraz jen na **obchodní kapitál**, protože zdroj bohatství nevidí ve výrobě, ale v **oběhu**.

Fyziokraté (Physiocrats)

Další směr vznikl ve Francii v 18. stol., kdy tam došlo k dočasnému hospodářskému úpadku. Fyziokraté kritizovali merkantilismus za názor, že směna vytváří bohatství.

Hlavním představitelem byl **François Quesnay** (1694 - 1774), původně lékař. Podílel se na díle Encyklopedie a mj. napsal dílo **Ekonomická tabulka** (*Tableau économique*).

Zdroj bohatství již nehledali v obchodu, ale ve výrobě, i když jen v zemědělské. Domnívali se, že čistý produkt (nová užitná hodnota) vzniká prací ve spojení s půdou (a přírodou vůbec), nikoliv v průmyslu, který je sterilní. Zdrojem akumulace je přebytek nad zdroji spotřebovanými ve výrobě.

Fyziokraté obhajovali **laissez-faire** a byli odpůrci vládního zasahování do ekonomiky. Základem jejich systému byla víra v **přirozený řád** a přirozené zákony, které zahrnují právo na svobodné sledování vlastních zájmů.

Fyziokraté se v ekonomické tabulce se poprvé pokusili postihnout makroekonomické zákony reprodukce a rozdělování. Svými názory ovlivnily britskou klasickou ekonomii, především Adama Smitha.

Klasická ekonomie (classical economics)

Klasickou ekonomii rozumíme ekonomické myšlení z období **od poloviny 18. století do poloviny 19. století** především ve **Velké Británii**, za jehož hlavní představitele jsou považováni **Adam Smith, David Ricardo, Thomas Robert Malthus, Jean Baptiste Say a John Stuart Mill**.

Klasická ekonomická teorie se bytostně týkala otázek **růstu a rozvoje**. Její hlavní zájem se upřel na povahu a příčiny bohatství národů, dále na rozdělování národního produktu mezi výrobní faktory na pozadí rostoucí populace, omezených zdrojů a volné konkurence v soukromovlastnické ekonomice. Důraz byl položen na akumulaci kapitálu, rozšiřování trhů a dělby práce.

V mikroekonomické oblasti se věnovala **teorii hodnoty**. V pracovní teorii hodnoty vycházela z nákladů výroby.

ADAM SMITH (1723-1790)

Skotský filosof a ekonom. Působil jako profesor morální filosofie na Glasgowské univerzitě. Zabýval se rozsáhlým okruhem otázek, mezi nimiž ekonomie zaujímala pouze jen část jeho pozornosti. Smithův postoj k ekonomické organizaci byl do značné utvářen jeho vírou v **přirozený řád**, který domněle existuje v přírodních jevech a který lze poznat pozorováním nebo pomocí morální vědy, společenská organizace a zákonodárství by mělo být v souladu s přirozeným řádem a nikoli v rozporu s ním.

Jeho práce *Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nation* (1776) (**Bohatství národů**) byla první komplexní prací ekonomické teorie, která se zabývala problematikou výroby

a rozdělování. Smith soustředil svoji pozornost zejména na otázku ekonomického růstu, jehož základ spatřoval v **dělbě práce**.

Z **dělbě práce**, která je omezena rozsahem trhu, vyplývá potřeba směny. Ke směně dochází z toho důvodu, že každý člověk je veden touhou mít produkty jiných osob. Dalším faktorem stimuluje růst je **akumulace kapitálu**, za jejíž základ Smith považuje spořivost. Růst může úspěšně probíhat pouze tehdy, je-li mu vytvořen správný společenský, institucionální a právní rámec.

Smith v této souvislosti obhajuje „zřejmý a jednoduchý systém přirozené svobody“, v němž každá osoba sledující své vlastní zájmy je vedena (prostřednictvím harmonie zájmů) k prosazování zájmů společnosti, třebaže to nebylo součástí jeho úmyslu.

Smith věří v blahodárnost volné soutěže, která má své vlastní samoregulační mechanismy. Obhajoval sice **laissez-faire**, současně však uznával potřebu státního zasahování a nezastupitelnost tří funkcí státu v oblasti bezpečnosti, soudnictví a sféry veřejných prací.

Vedle otázek růstu se Smith též věnoval mikroekonomickým problémům. Tvrdil, že ceny jsou určeny výrobními náklady.

Říká se, že **před Smithem bylo hodně ekonomické diskuse, avšak teprve po Smithovi lidé diskutovali ekonomii jako vědní disciplínu**.

Smith tvrdil, že jednotlivec, „který má na zřeteli pouze svůj vlastní prospěch“, je „veden neviditelnou rukou k výsledku, který nebyl součástí jeho záměru“. V této souvislosti se hovoří o **neviditelné ruce trhu**.

DAVID RICARDO (1772-1823)

Anglický ekonom, který proslul zejména teorií renty a teorií komparativních nákladů. Svoji podnikatelskou kariéru zahájil ve 14 letech. Do svých 42 let nashromáždil dostatečně velký majetek, který mu umožnil zanechat obchodní činnosti a věnovat se literárním zájmům, zejména pak ekonomii. Ricardův zájem o ekonomickou teorii podnítila četba Smithovy knihy *Bohatství národů*.

Ricardovou hlavní prací jsou *Principles Political Economy and Taxation* (**Principy politické ekonomie a zdanění** -1817). Politickou ekonomii považuje za vědu, která by se měla zabývat studiem zákonů, determinujících rozdělování plodů lidské práce mezi třídy, jež spolupůsobí při jejich zhotovování. Aby objasnil toto rozdělování, Ricardo předložil model, ve kterém demonstroval, že dříve nebo později dojde k zastavení růstu v důsledku vzácnosti přírodních zdrojů. Ústřední místo v tomto modelu zaujímá **zákon klesajících výnosů** a různá úrodnost zemědělské půdy.

Růst populace musí být doprovázen hledáním nových zdrojů potravin. To znamená obdělávat i méně úrodné pozemky, jejichž **mezní produkt práce** a kapitálu je nižší ve srovnání s dosud obdělávanou zemědělskou půdou, a také zvýšit intenzitu již obhospodařované půdy. Jednoho dne však již po vyplacení mezd již nic nezůstane, **renta a mzdy plně pohltí produkt z poslední ještě obdělávané jednotky půdy**. Krátkodobé řešení vidí v zahraničním obchodu a v dovozu levného obilí.

Ricardo věnoval značnou část své energie neúspěšnému hledání neměnného měřítka hodnoty, které doufal nalézt v **pracovní teorii hodnoty**. Je to teorie, která vysvětlovala určení cen pomocí množství práce ztělesněné ve zboží. Později si však uvědomil, že teorie přestává platit, jestliže vyráběné statky mají různě dlouhá výrobní období nebo rozdílnou kapitálovou vybavenost práce.

THOMAS ROBERT MALTHUS (1766 - 1834)

Současníkem D. Ricarda byl tento anglický ekonom, který vyslovil „**železný zákon mzdový**“, podle kterého růst obyvatelstva povede k poklesu dělnických mezd na pouhé existenční minimum.

Malthus byl anglikánský duchovní a profesor moderní historie a politické ekonomie. Ve své práci *Essay on the Principle of Population* (**Esej o principu populace** – 1798) podrobil kritice běžný názor ekonomů, že rostoucí populace je synonymem bohatství. Tvrdil, že zatímco počet obyvatel roste řadou geometrickou, nabídka potravin jen řadou aritmetickou, takže růst populace musí narazit na bariéru omezeného množství potravin. Růst populace by měl být omezován jednak pozitivně (zvýšenou úmrtností – války, mory apod.) a jednak negativně (nižší porodností, morální sebekázní, pozdějším uzavíráním sňatků aj). Malthus podcenil fakt technického rozvoje, skutečnost, že s růstem důchodů klesá porodnost a zúrodnování nových oblastí. V globálním měřítku dnes podobné chmurné vize hlásají někteří ekologové, kteří se obávají, že růstem populace a průmyslové produkce dojde k vyčerpání světových zdrojů surovin.

JEAN BAPTISTE SAY (1767 – 1832)

Say byl francouzský podnikatel, který se věnoval ekonomické teorii a přednášel ji na vysoké škole. Ve svém učení **odmítl pracovní teorii hodnoty a nahradil ji subjektivní teorií užitku**.

Ve své teorii trhů vyslovil to, co se později začalo označovat jako **Sayův zákon trhu**, který je populárně interpretován jako rčení, že **nabídka si sama určuje poptávku**. Say tedy tvrdí, že by neměla existovat nadprodukce a dlouhodobá nezaměstnanost a pokud existenci tohoto částečně připouští, pak jen v krátkém období a nikoli dlouhodobě. Velká deprese třicátých let dvacátého století tento názor definitivně popřela. Proto většina ekonomů dnes souhlasí s kritikem Sayova zákona trhu – britským ekonomem J. M. Keynesem.

JOHN STUART MILL (1806 – 1873)

Anglický filozof a ekonom, který systematizoval díla svých předchůdců, završil klasickou ekonomii a vytvořil předstupeň k ekonomii neoklasické. Ačkoli byl zastáncem liberální politiky a *laissez-faire*, usiloval rovněž o sociální reformu.

Závěr ke klasické ekonomii

Období klasického myšlení mělo **dva myšlenkové výstupy** pro novodobé ekonomické myšlení:

- **optimistický** s učením o neviditelné ruce trhu Adama Smithe, při prioritě působení přirozeného řádu cenového systému na trhu a kritice vládních zásahů do ekonomiky,
- **pesimistický** Malthuse a Ricarda s předpokladem klesajících výnosů o bojů o rozdělení omezeného důchodu mezi dělníky, vlastníky půdy a kapitalisty usilujícími o zisk.

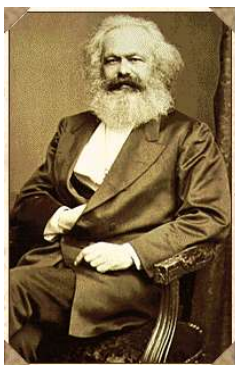
Ricardo předpovědí stagnujících mezd a třídních protikladů šokoval politiky a ekonomy po celé půlstoletí mezi roky 1820 - 1870, avšak podobně jako Malthus nedokázal působení zákona klesajících výkonů prokázat, neboť technologické pokroky průmyslové revoluce překonávaly působení tohoto zákona.

Zvláště zajímavé je to, že Ricardo svými myšlenkami inspiroval oba protichůdné ekonomické systémy 19. stol., což dalo podnět pro myšlenkový rozkol, který nastal asi před 100 lety.

Socialistická ekonomie

Tento směr vyšel z části učení D. Ricarda a z poznatků o vývoji ekonomiky v současnosti z globální problematiky světové ekonomiky a smíšené ekonomiky vyspělých zemí. Socialistická ekonomie odmítá kapitalistický systém jako neperspektivní a tvrdí, že musí být nahrazen jiným spravedlivějším systémem založeným na příkazovém mechanismu společenské koordinace.

KARL MARX (1818 - 1883)

K. Marx, německý ekonom, který od studia práv přešel ke studiu filozofického učení G. W. F. Hegela, avšak na rozdíl od něj považoval za prvotní hmotu před duchem. Byl přesvědčen, že motivujícími silami společenského vývoje jsou **rozpory výrobních sil a výrobních vztahů**. Domníval se, že právě působení těchto sil povede k zániku kapitalistického tržního systému a k jeho nahrazení „ekonomickým determinismem“ - centrálně plánovaným systémem.

V ekonomické teorii rozvinul učení D. Ricarda o **pracovní teorii hodnoty** a tvrdil, že hodnota zboží je dána celkovým množstvím pracovní síly použité k jeho výrobě - celkovým množstvím práce ztělesněné v pracovních prostředcích (mrtvá práce) a i práce výrobních dělníků (živá práce).

Z předchozího odstavce vyplývá, že jeho teorie se příliš neliší od učení D. Ricarda. Marxova vize však šla dál k pokusu o odhalení povahy zisku. Vypracoval **teorii nadhodnoty** podle níž si kapitalisté přisvojují část výstupu, kteří vyrábějí dělníci, a dosahují tak bezpracného příjmu. Zdrojem nadhodnoty podle něj je nezaplacená dělníková práce. Na základě této teorie popsal přechod k socialistické ekonomice, v níž dělníci získají zpět nadhodnotu. Tvrdil, že kapitalismus zanikne revolučním uchopením moci vykořisťovaných.

Marxovy vize budoucnosti:

Kapitalisté zvýšenou akumulací kapitálu způsobí pokles míry zisku a budou proto usilovat o ještě větší vykořisťování dělníků, u kterých dojde k postupnému odcizení jejich práci. Růst nezaměstnanosti bude bránit tomu, aby mzdy převyšovaly existenční minimum.

Shrnutí:

- usiloval o odstranění působení trhu a nahrazení ho ekonomickým determinismem - centrálně plánovacím systémem příkazové ekonomiky.
- sociální strukturu společnosti příliš zjednodušil tím, že uvažoval ve společnosti v podstatě jen kapitalisty a dělníky.
- jeho trvalým přínosem pro ekonomii je jeho ekonomická interpretace historického vývoje, z níž vyplývá, že za lidskými hodnotami se skrývají ekonomické zájmy a ovlivňují je.
- za největší přínos však lze právem pokládat jeho poznání, jak v ekonomice neustále probíhá technický pokrok a společenský vývoj, tedy s určitou nadsázkou uvědomění si skutečnosti, že vývoj nebude nikdy ukončen.

Marxův socialistický směr ekonomického myšlení doplněn o myšlenky V. I. Lenina byl prakticky realizován v **ekonomice zemí tzv. reálného socialismu**, kde byly zavrženy přirozené ekonomické zákonitosti a došlo k pokusu je nahradit umělými mechanismy centrálně plánované ekonomiky, **způsobil vážné poruchy v ekonomice a společnosti a praxe ho kvalifikovala jako neživotaschopný směr vedoucí ke zhroucení ekonomiky**.

Dalším směrem socialistické ekonomie je radikální ekonomie, která však komunistický systém ekonomiky zcela rozhodně odmítá.

Radikální ekonomie

Její cílem je úplně **přetvořit dnešní smíšenou ekonomiku**. Vznikla začátkem 70. let v USA, kdy se z odporu proti válce ve Vietnamu začaly utvářet myšlenkové školy "nová levice" nebo skupiny "Svaz radikální politické ekonomie". Nejznámějším představitelem byl **J. Gurley** z univerzity Stanford.

Představitelé jsou pro zavedení cenové a mzdové regulace k zabránění inflaci a snížení míry nezaměstnanosti, uvolněné prostředky by použili pro rozvoj veřejného sektoru (školství apod.). Prosazují větší zdanění pro majetné a chtějí oslabit tržní mechanismus demokratickým plánováním. **Komunismus** a ekonomiku zemí tzv. reálného socialismu však **rozhodně odmítli**. Jejich přínos pro ekonomii je nepatrný, neboť dosud nedokázali přesvědčit o schopnosti řešit ekonomické problémy.

Neoklasická ekonomie (neo-classical economics)

Klasická ekonomie stavěla na zkoumání nákladů a přehlížela vliv poptávky na tržním mechanismu. Kolem roku 1870 vznikly nezávisle na sobě tři shodně orientované školy, které si

kladly za cíl především vysvětlit, jak preference spotřebitelů (nazývané „užitek“) ovlivňují poptávku po zboží. Pro všechny tři je charakteristické, že **odvozují hodnotu zboží z jeho užitečnosti** (tzv. marginalismus), aplikují matematiku a zajímají se tržní rovnováhu. Neoklasičtí ekonomové aplikují marginální analýzu (pojmy mezního užítku a mezní produktivity) na dokonale konkurenčních trzích. Neoklasická ekonomie vznikla jako reakce na nový jev - přesycenost trhu určitým zbožím.

- 1. Rakouská škola.** Předchůdcem byl **H. H. Gossen** (1810 - 1858), který formuloval dva východiskové zákony. První vymezoval klesající užitek po sobě jdoucích aktech spotřeby až po práh nasycenosti. Druhý se dotýkal optimality racionálního hospodaření. Na něj navázali **K. Menger** (1840 - 1921), který charakterizoval hodnotu jako subjektivní psychologickou kategorii a vymezil mezní užitek jako užitečnost statku a jeho vzácností, a **E. Bohm-Bawerk** (1881 -1914), který došel k názoru, že nabízející potřebuje zboží méně než ten, kdo ho chce koupit.
- 2. Americká škola.** **A. Marshall** (1842 - 1924) si kladl za hlavní úkol vysvětlovat mechanismus trhu. Cena je výsledkem mnoha faktorů, zejména vztahu nabídky a poptávky. Zabýval se též elasticitou poptávky. **J. B. Clark** (1847 - 1938) je zakladatelem teorie mezní produktivity práce - každý dodatečný přírůstek práce dává (při neměnném kapitálu) stále nižší produktivitu práce než předchozí. Každý dodatečný dělník je méně produktivní než předchozí, výnosnost kapitálu je určena ještě posledním jeho použitým přírůstkem a mzda je určena mezní produktivitou práce.
- 3. Lausanská škola.** Snažila se řešit problém cen jako problém ekonomické rovnováhy pomocí matematických metod. Psychologická stránka ustoupila do pozadí.
  - **L. Walras** (1834 - 1910) vytvořil vůbec první matematický model všeobecné rovnováhy hospodářství, věřil, že tržní mechanismus je schopen zajistit všeobecnou tržní rovnováhu.
  - **V. Pareto** (1848 - 1923) vyslovil názor, že kupující je schopen číselně měřit užitečnost statků a tvrdil, že důležité pro kupujícího je jen pořadí důležitosti statků.

Poznáním, že **poptávka závisí na mezním užítku**, dodala neoklasická ekonomie chybějící článek pro **úplnou teorii tržního mechanismu**. Největší přínos je Walrasův objev, jak analyzovat ekonomiku jako stav všeobecné rovnováhy na všech trzích práce, půdy a zboží.

Keynesiánská revoluce

Ve 20. stol. chyběla ekonomii už jen makroekonomická teorie, která by byla rovnocenná úrovni dosažené neoklasiky v mikroekonomické teorii. V návaznosti na velkou depresi ve světové ekonomice na počátku třicátých let se objevilo průlomové dílo J. M. Keynese, které charakter ekonomie značně změnilo, především skončila víra v nemožnost nadvýroby.

JOHN MAYNARD KEYNES (1883 - 1946)

Žák A. Marshalla z Cambridžské univerzity vstoupil do státních služeb roku 1906. Po odchodu z ministerstva financí působil na univerzitě v Cambridži a v londýnské City.

Svým dílem *General Theory of Employment, Interest and Money* (**Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz**) dal světu zcela nový pohled na hospodářství a ovlivnil hospodářskou politiku vlád až do 70. let.

Keynes aplikoval **makroekonomický přístup**, poukazoval na selhávání regulačních mechanismů trhu a zdůvodňoval **nutnost státních zásahů do ekonomiky**. Dospěl k názoru, že existuje nedostatečná poptávka a že jedním z největších problémů ekonomiky je nezaměstnanost. Problém selhání tržního mechanismu viděl v úsporách, neboť objevil, že **čím je větší národní důchod, tím je větší tendence k úsporám**. Závislost růstu spotřeby na růstu důchodů odvodil z „psychologického zákona“: tempo růstu osobní spotřeby se snižuje s rostoucím důchodem a přitom se zvyšuje tempo úspor. V tom viděl největší problém společnosti. Zaměřil se proto na cesty jak přeměnit úspory na investice do výroby. Jednu z nich viděl ve **zrušení zlatého standardu**. Ten totiž dovoloval každému přímo směňovat peníze za měnové zlato. Keynes požadoval zrušení zlatého standardu (stalo se tak ve 40. letech). Jinou cestou jak zajistit růst investic bylo postupné zvyšování množství peněz v oběhu, Keynes chtěl totiž **léčit nedostatečnou poptávku a nezaměstnanost mírnou (plíživou) inflací**.

Pro daňovou politiku státu navrhoval zvýšení státních investic (výstavba škol, dálnic apod.) a přerozdělovat důchody ve prospěch skupin se zvýšeným sklonem ke spotřebě. Konečně požadoval podporovat subvencemi podniky, kterým hrozí úpadek.

Myšlenkový odkaz Keynesa je značný a lze ho rámcově vyjádřit jako: **trh ano, ale bez kvalifikovaných zásahů státu je řízení ekonomiky nereálné.**

Moderní ekonomie hlavního proudu

Myšlení hlavního proudu je převládajícím ekonomickým myšlením ve smíšených ekonomikách všech center světové ekonomiky - Severní Ameriky, západní Evropy a Japonska. Čerpá z klasiků, neoklasiků i Keynesa. Vedle úspěchů má i řadu problémů, vedle mnoha stoupenců i hodně kritiků. Všem směrům integrujícím se do hlavního proudu je přes mnoho rozdílů **společné chápání nezbytnosti společného působení tržních sil a státních zásahů v integrujícím se světovém hospodářství.**

I. Teorie ekonomického růstu. Někteří považují za nutný co největší růst, jiní vidí potřebu minimalizace a stagnace hospodářského růstu.

A. Modely hospodářského růstu

- **Keynesovské modely**, které považují za jediný zdroj růstu akumulaci kapitálu (Domarův a Harrodův).
- **Neoklasické modely** uplatňují vícefaktorovost v modelech. Usilují svými modely navodit stav trvalé rovnováhy v podmínkách dokonalá fungujícího tržního mechanismu s vyloučením krizí, masové nezaměstnanosti a stagnace. (Nejznámější je Cobb-Douglasova produkční funkce.)

B. Historické-sociologické teorie ekonomického růstu. Vznikly v 50. a 60. letech a jsou charakteristické uplatněním nejen ekonomických faktorů, ale i faktorů mimoekonomické povahy. Nejznámější je koncepce stádií ekonomického růstu amerického ekonoma **W. W. Rostova**.

C. Ekonomická teorie stacionárního stavu. Na počátku 70. let Římský klub považuje nulový růst za nejlepší řešení existujících globálních problémů, hlavně ekologických. Řešení tato teorie vidí ve nahrazení masové spotřeby spotřebou vyššího řádu.

D. Ekonomická entropie (např. H. Daly - 1976) tvrdí, že ekonomický proces je podřízen fyzikálními zákonů přírody, avšak je závislý na ekonomické činnosti lidí. Ekonomický růst je jen přechodný, normální stav je stagnace. Důraz je kladen na volný čas a na nemateriální spotřebu.

II. Monetarismus. Vychází z tvrzení: poptávka po penězích je stabilní. Narozdíl od keynesiánců tvrdí, že úspory rostou stejně rychle jako důchody. Státní zásahy do ekonomiky spíše komplikují regulaci ekonomiky, proto doporučují důsledný **liberalismus**. Dnes je to **hlavní ekonomický proud vyspělých zemí.**

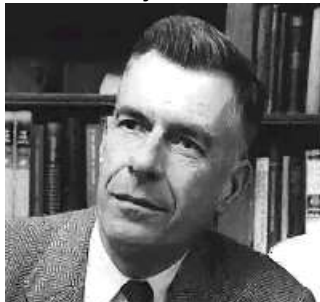
Může se pochlubit řadou významných úspěchů, kritikové však poukazují na to, že zatím neumí udržet stabilní ceny, plnou zaměstnanost, odstraňovat chudobu, snižovat zadlužení rozvojových zemí a hlavně řešit dopady negativních externalit na životní prostředí.

Kritika hlavního proudu

I. Chicagská škola. Tato škola má dva hlavní směry:

- **Chicagský libertarianismus**, hlavní představitelé jsou **F. Knight, H. Simons, M. Friedman, F. Hayek**. Nejznámější prací je kniha M. Friedmana *Capitalism and Freedom (Kapitalismus a svoboda)*. Důraz klade na osobní svobodu, obhajuje laissez-fair a minimalizaci zásahů státu do ekonomiky.
- **Makroekonomie racionálních očekávání.** I tento směr odmítá rozsáhlé zásahy státu do ekonomiky a tvrdí, že politika boje proti nezaměstnanosti vede k inflaci. Od libertarianismu se liší odlišným pohledem na peněžní a daňovou problematiku.

II. Kritika zleva – je nemarkistická kritika hlavního proudu. I ona má dva směry:

- **J. K. Galbraith (viz obr.)** ve svých dílech (*Americký kapitalismus, Společnost hojnosti a Nový industriální stát*) tvrdí, že ve společnosti vládne technická inteligence, poptávku spotřebitelů formuje reklama a ne skutečná přání spotřebitele, zatímco privátní ekonomika vzkvétá, chřadne veřejná ekonomika. Ekonomiku řídí velké firmy, úloha malých firem je zanedbatelná, dokonale fungující trh neexistuje.
- **Japonská záhada.** Někteří ekonomové jako např. **L. Thurow a R. Reich** studují příčiny úspěchu japonských firem a firem zemí jihovýchodní Asie a učí, že lidé pracují nejen pro peníze, ale i pro seberealizaci. Velmi důležitá je sounáležitost s vedením organizace. Navrhují odměňování podílem na zisku firmy a nikoli pevným hodinovým platem. V tom vidí i cestu minimalizace nezaměstnanosti.

Literatura:

Základy společenských věd

[1] Pearce, David W a kol.: Macmillanův slovník moderní ekonomie, Victoria Publishing, Praha 1995

[2] Samuelson, Paul A. a Nordhaus, William D.: Ekonomie, Svoboda, Praha 1995